

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора,
завідувача кафедри теорії та історії права та держави Київського
національного університету імені Тараса Шевченка

Бобровник Світлани Василівни
на дисертацію **Гусяк Марії Павлівни**

**«Статути як джерело права: порівняльно-правове дослідження», подану
на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право**

Актуальність теми дослідження

Дисертація Гусяк Марії Павлівни «Статути як джерело права: порівняльно-правове дослідження» виконана на актуальну і не досліджену в правовій науці тему, яка має всі ознаки практичної значущості.

На сьогодні існує значний науковий доробок з проблематики джерел права, зовнішньої та внутрішньої форм права, окремих видів джерела права, особливо стосовно законів та інших нормативно-правових актів, судової практики, судового прецеденту, договору, звичаю, правової доктрини, рішень міжнародних організацій та конференцій тощо. Водночас, не всі з існуючих джерел права розкриваються належною мірою на рівні дисертаційних та інших монографічних досліджень. Це стосується і заявлених у даній роботі статутів як джерела права.

Статутні джерела використовувались неодноразово на різних історичних етапах державно-правового розвитку України, зокрема, відомі статuti Великого князівства Литовського 16 століття як результати тривалого кодифікаційного процесу, Вірменський статут 1519 р., Віслицько-Пьотрковські статuti 1346-1347 рр., статuti міст та статuti братств, Статут князя Ярослава про церковні суди і т.д.). Іноді інші нормативно-правові також ототожнювались із статутами, наприклад, – Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) 1918 року, прийнята Українською Центральною Радою, а також «Статті про устрій Війська Запорозького» 1648 р. (Перший загальний військовий статут в історії України) тощо.

Поряд з цим, зарубіжна практика статутного регулювання і статутного права ще більш різноманітна і багатогранна. Так, відмінним є розуміння англійського статутного права як сукупності актів, прийнятих парламентом в установленому порядку, актів інших органів, включаючи так зване «делеговане законодавства» (уряду, міністерств, королеви), «старі статuti» та автономне законодавство локального чи корпоративного характеру.

Відповідними особливостями відзначаються статuti і статутне право США, Німеччини та багатьох інших держав.

Слід підкреслити той факт, що євроінтеграційні, євроатлантичні та загалом світові глобалізаційні процеси зумовлюють певну модернізацію існуючої системи джерел права, пануючої раніше концепції верховенства закону, утвердження загальносоціальних демократичних цінностей у різних правових системах і правових сім'ях, гармонізацію законодавства, імплементацію міжнародно-правових зобов'язань тощо. Статuti як джерела права не є виключення у даних процесах, а їх вивчення, з урахуванням зазначених та інших аспектів, посилює актуальність запропонованого дослідження.

Це також засвідчує, що робота відповідає пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 тощо.

Отже, виходячи з цього, можна зробити висновок, що дисертаційне дослідження Гусяк Марії Павлівни «Статuti як джерело права: порівняльно-правове дослідження» є своєчасним та має важливе теоретичне і практичне значення для сучасної науки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їхня достовірність, новизна і практична значущість

Ступінь обґрунтованості наукових положень, сформульованих у дисертації Гусяк Марії Павлівни «Статuti як джерело права: порівняльно-правове дослідження», є достатнім. Він забезпечений використанням різноманітних наукових джерел, у яких відображено різні аспекти проблематики. Причому авторка не обмежується працями, виданими в Україні, але й послідовно залучає здобутки зарубіжних дослідників, зокрема, таких як: Л. Берг, Ж.-Л. Бержель, Л. Ванделлі, Л. Герваген, Е. Дженкс, Н. Ебралідзе, Л. Зівс, Ф. Кірш, С. Розенбліт, А. Саїдов, М. Шеріф Бассіоні, К. Цвайгер, А. Ціммерман, А. Трайнін, О. Трифтерер, Ф. Хайек, М. Шоу та ін.

При цьому дисертантка вміло супроводжує розгляд зазначених праць їх критичним аналізом, переконливо аргументує власні підходи і висновки.

До безумовного позитиву роботи слід віднести вивчення і використання дисертанткою цікавих документів і матеріалів, які є змістовними і цінними для даного дослідження. Йдеться, зокрема, про

статути (положення) релігійних організацій, політичних партій, громадських організацій, статути державних, комунальних та інших підприємств, статути територіальної громад, Дисциплінарний статут Збройних Сил України і Дисциплінарний статут Національної поліції України, Статут ООН і Статут Міжнародного Суду ООН, Римський статут Міжнародного кримінального суду, Статут Ради Європи та інших міжнародних організацій, статут Гаазької конференції з міжнародного приватного права, Конституції (Статути) суб'єктів федерації, статути автономних областей низки зарубіжних держав.

Таким чином, спираючись на аналіз відповідної наукової літератури і нормативно-правових актів, авторка доходить вірного висновку про те, що використані джерела є основою для об'єктивного і неупередженого розкриття правової природи статутів як джерела права, закономірностей їх становлення і розвитку в різних правових системах і правових сім'ях.

Достовірність одержаних наукових положень висновків і рекомендацій, обґрунтованих у дисертації Гусяк М.П. обумовлена тим, що вони підтверджені певними переконливими доказами та емпіричними фактами. Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми у цілому, окремих її аспектів, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично й практично важливими, науково нерозробленими й перспективними для дослідження.

Узагальнений теоретичний і практичний матеріал аналізується з використанням методів та принципів наукового пошуку. Так, у роботі авторка кваліфіковано доводить, що методологічну основу дисертації складає сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових, спеціально-наукових методів, які забезпечили об'єктивний аналіз предмета дисертації. У процесі дослідження використано діалектичний та діяльнісний підходи: перший з них дозволив розглянути статути як явища, що є соціально обумовлені та постійно розвиваються (підрозділи 1.1-1.3, .1-2.3); а діяльнісний підхід дозволив трактувати статути як результат правотворчої діяльності на внутрішньодержавному і міжнародному рівнях, яка є юридично та соціально значущою діяльністю (підрозділи 2.3., 3.1-3.2.).

Визначальним та основоположним для цілей даного дослідження є порівняльно-правовий або компаративістський. За його допомогою, а також завдяки системному і структурно-функціональному методам виявлено основні характеристики статутів у різних галузях публічного і приватного права, в правових системах держав англо-американської та романо-германської правових сімей (підрозділи 1.2-1.3, 2.1-2.3, 3.1). При цьому

історичний та антропологічний, аксіологічний і феноменологічний, деякі інші методи дозволили розкрити специфічні властивості даного виду джерел права на різних етапах їх формування та функціонування, їх спрямованість на захист прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, територіальних громад, міжнародних організацій, загальнодемократичних цінностей (підрозділи 1.1-1.3, 2.1-2.3, 3.1).

Таким чином, зазначені методи дослідження використовувалися в роботі у взаємозв'язку і взаємозалежності, що забезпечило всебічність, повноту та об'єктивність дослідження, істинність отриманих наукових результатів.

Вдалим вбачається визначення дисертантом *мети дослідження*, яка на думку автора роботи, полягає у розкритті соціально-правової природи статутів як джерела права, закономірностей їх становлення і розвитку в різних правових системах і правових сім'ях з метою впорядкування системи джерел права та забезпечення їх ефективної реалізації (стор. 18).

Зазначеній меті дисертаційної роботи у повній мірі відповідають визначенні здобувачем завдання, що сформульовані на стор. **19-20**.

Саме успішне розв'язання автором визначених завдань і досягнення мети дисертаційного дослідження забезпечили *новизну дисертації*, яка визначається насамперед тим, що у вітчизняному правознавстві дисертація є одним з перших загальнотеоретичних і порівняльно-правових досліджень, яке присвячене комплексному вивченню статутів як джерел права, виокремленню їх особливостей, поряд з іншими джерелами права, формулюванню на цій основі висновків і рекомендацій теоретичного і практичного характеру (стор. **21**).

Здійснене дослідження дозволило обґрунтувати й сформулювати низку наукових положень і практичних пропозицій, що виносяться на захист вперше, зокрема:

- сформульовано поняття статуту у широкому значенні як специфічне джерело права у різних правових сім'ях і правових системах, правовий акт, що приймається спеціально уповноваженими суб'єктами у встановленому національним законодавством або міжнародним правом порядку, з метою регулювання, насамперед, внутрішньо-організаційних й інших відносин підприємств, установ та організацій, територіальних громад, міжнародних організацій та міжнародних судових органів, та має установчий характер;

- запропоновано класифікувати такі види статутів: статuti як акти міжнародного права, статuti як акти національного права, статuti як акти наднаціонального права; типові, модельні та індивідуальні статuti; постійно

діючі та тимчасові статути; статути як акти приватного права, статути як акти публічного права, статути як акти змішаного (публічно-приватного) характеру тощо;

- виокремлено тенденції становлення і розвитку статутів як джерела права та обґрунтовано визначення статуту у вузькому значенні, виходячи з реалій української правової дійсності;

- узагальнення про англійське статутне право, статутне право США, а також висновки про значення статутів у правовій системі Італії,

- висновки про ідеї римського права, глосаторів і постглосаторів, відображені у теорії статутів у французькій та згодом голландській доктринах;

- підходи до трактування статутів як джерела міжнародного права, що поряд з іншими міжнародно-правовими договорами, становлять групу установчих міжнародно-правових актів, це переважно багатосторонні акти, організаційного та програмного характеру, мають обов'язкову юридичну силу для його сторін;

- особливості статутів у федеративних державах, які зумовлені формою державного устрою, видом федерації, системою законодавства та іншими чинниками;

- характеристики про статутну форму публічно-правового регулювання в Україні, особистий статут юридичної особи приватного права, а також статути змішаного комплексного характеру – статути територіальних громад в Україні, статутів об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, розроблених і прийнятих на підставі затверджених чинним законодавством України відповідних типових і модельних статутах;

- сформульовано пропозиції щодо вдосконалення механізму статутної правотворчості, зокрема, в частині визначення його основних принципів, сфер правового регулювання, суб'єктів правотворчості та процедур розмежування, а також щодо необхідності прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти», внесення змін і доповнень до Закону України «Про міжнародні договори України» і т.д.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані у: – науково-дослідній роботі (для подальшого дослідження статутів і статутного права в Україні, інших державах, сучасних міжнародних організацій, неурядових організацій, юридичних осіб публічного і приватного права і т.д.); – освітньому процесі (при викладанні навчальних дисциплін «Теорія держави та права», «Муніципальне право», «Правові системи сучасності», «Юридична

деонтологія», «Юридична компаративістика», «Правозастосування», «Правознавство», «Порівняльне правознавство», «Поліцейська деонтологія», «Сучасні світові правові процеси», «Міжнародне право», «Міжнародне публічне право» та ін.; під час розробки навчальних і навчально-методичних посібників, підручників тощо);

– правотворчості (для вдосконалення законодавства шляхом внесення змін і доповнень у національне законодавство України); – правозастосуванні (для вдосконалення процедури реалізації різного виду статутів, здійснення повноважень відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування України у даній сфері); – правозахисній та правопросвітницькій роботі (для населення, юристів громадських організацій, тренерів, розробників тематичних лекцій, семінарів, інтерактивних занять з даної тематики).

Оцінка змісту дисертації та її основних положень

Вийти на зазначені у дисертації нові науково-обґрунтовані результати автору дозволила обрана структура дисертації, яка складається із вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 249 сторінок, з них основного тексту 187 сторінок.

Так, у вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її мету, завдання, об'єкт і предмет, викладено методологічну і теоретичну основу роботи, що характеризують її наукову новизну, розкрито теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наведено дані про апробацію основних положень дисертації.

У розділі 1 «Історіографічні, теоретико-методологічні основи дослідження статутів у системі джерел права» проаналізовано історіографію і методологію дослідження статутів у системі джерел права, зосереджено увагу на вітчизняних і зарубіжних доктринальних й інших джерелах вивчення такого особливого виду джерел права, а також системи джерел права в цілому. Авторка ґрунтовно підійшла до розкриття поняття і видів зовнішньої форми (джерела) права, поняття, соціально-правової природи і класифікації статутів як джерела права.

Розділ 2 «Особливості дослідження статутів у різних правових системах і правових сім'ях» присвячено розкриттю генези і стану розвитку статутів як джерела права у країнах англо-американської правової сім'ї (на прикладі Великобританії та США), у країнах романо-германської правової сім'ї (на прикладі Італії та деяких інших країн), статутів як джерела міжнародного права.

І розділ 3 «Еволюція та перспективи розвитку статутів як джерела права в сучасних умовах» зосереджено на вивченні статуту як джерела публічного і приватного права в Україні, тенденцій і перспектив розвитку статутів і статутного права в умовах взаємодії правових систем і правових сімей, євроінтеграційних процесів.

Авторка виокремила проблеми та перспективи впорядкування системи джерел права та забезпечення їх ефективної реалізації, значення статутної правотворчості і правозастосування на сучасному етапі.

Повнота викладу наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації та опублікованих працях

Основні положення і висновки дисертації відображені в 11 публікаціях, у тому числі 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 2 статті – у зарубіжному виданні, з них 1 у державі-учасниці ОЕСР і Європейського Союзу; 5 тез наукових доповідей – у збірниках матеріалів всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій, круглого столу.

Таким чином, обґрунтованість отриманих у ході дисертаційного дослідження результатів, висновків і пропозицій, забезпечено завдяки оприлюдненню наукових здобутків за темою дослідження, використанню широкої джерельної бази, різноманітних методичних прийомів, аналізу кола визначених дослідницьких проблем.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Разом з тим, дисертаційне дослідження Гусяк Марії Павлівни має певні недоліки та зауваження, що більш спрямовані на підвищення наукового рівня дослідження та розгортання наукової дискусії навколо порушеної важливої проблематики.

1. Неодноразово на сторінках дисертації зустрічається термінологія, яка є неоднозначною, тому потребує пояснення та уточнення. Насамперед, це стосується наступних категорій: статут, статутні джерела, статутні акти, статутний договір, статутне право, статутна правотворчість, статут територіальної громади і т.д.

Видається, що у даній роботі не всі з наведених категорій розкриті і сформульовані повною мірою.

2. У підрозділі 1.2. дисертаційного дослідження «Зовнішня форма (джерело) права: поняття і види» багато уваги приділяється теоретичному аналізу форми права, джерел права, основних і допоміжних джерел права, системи джерел права, законам та іншим нормативно-правовим актам.

Водночас, належний аналіз статутів як джерела права у даному підрозділі не здійснюється.

3. На стор. 21 роботи виокремлено тенденції становлення і розвитку статутів як джерела права. Зокрема, з-поміж них: «багатостолітній шлях еволюційного розвитку статутів в історії вітчизняного і зарубіжного державотворення і правотворення демонструє значення їх як певних привілеїв (хартії чи статути міст), кодифікованих актів станового суспільства у формі зводів законів, заснованих на місцевих звичаях та з урахуванням судової практики (наприклад, статути Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 рр. та інші).

У цьому контексті постає необхідність конкретизації, наведення відповідних прикладів статутів як певних привілеїв, кодифікованих актів. Чи характерна така тенденція для сучасної української дійсності?

4. З огляду на проведені дослідження, ознайомлення з текстом дисертації та публікаціями авторки, постає питання стосовно доцільності здійснення гендерно-правової та інших видів експертизи статутів, поряд з іншими нормативно-правовими актами України.

Чи відомі приклади здійснення гендерно-правової експертизи статутних актів у зарубіжних державах та Україні?

5. За результатами вивчення американської правової системи, що заснована на англійській правовій традиції, але все більше тяжіє до континентального права, дисертантка підкреслює, що «тут систематизоване законодавство; переважають федеральні статутні акти над судовими прецедентами; передбачено конституційний судовий контроль статутів. Статутне право США поділяється на федеральне та закони штатів, а в широкому розумінні включає: Конституцію США, акти Конгресу, федеральні підзаконні акти, конституції штатів, закони штатів, акти органів виконавчої влади штатів й акти органів місцевого самоврядування».

При цьому не висловлюються пропозиції стосовно доцільності або недоцільності впровадження такого підходу до класифікації статутного права, статутних актів інших держав? Чи відомі приклади запозичення такої практики?

6. Цікаво дізнатись точку зору Гусяк М.П. щодо потреби і перспектив удосконалення механізмів статутної правотворчості, включаючи удосконалення нормотворчої техніки, у частині визначення основних принципів статутної правотворчості, сфер правового регулювання, суб'єктів правотворчості та процедур розмежування, а також щодо необхідності прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти», «Про правотворчу діяльність», внесення змін і доповнень до Закону України «Про міжнародні договори України» і т.д.

Попри це, зазначені зауваження не мають принципового характеру та не впливають на загальне позитивне враження про дисертаційне дослідження.

Висновок про відповідність дисертації вимогам

Міністерства освіти і науки України

Вказані зауваження та висловлені побажання не впливають на зміст дисертації та її загальну позитивну оцінку, і є, скоріше, роздумами над складною проблемою, що обрала для вирішення здобувачка.

Отже, за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю і достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих наукових працях дисертація Гусяк Марії Павлівни «Статути як джерело права: порівняльно-правове дослідження» є самостійним, завершеним дослідженням, яке відповідає спеціальності 081 «Право» з галузі знань 08 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а його автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

С. В. Бобровник

Підпис засідателя
Вченої сесії
КАРМУЛЬНА Н.В.
12.10.2021

